

نقش بسیج سازندگی در امنیت پایدار^۱

نویسندگان: هادی عبدالملکی^۲، علی محمد احمدوند^۳

تاریخ دریافت: ۹۲/۴/۲۵

تاریخ پذیرش نهایی: ۹۲/۶/۲۵

فصلنامه مطالعات راهبردی بسیج، سال شانزدهم، شماره ۶۰، پاییز ۱۳۹۲

چکیده

توسعه اقتصادی و اجتماعی ناموزون، شکاف و میزان بهره‌مندی اقتصادی مرکز- پیرامون، عوارض ناگواری بر زندگی اجتماعی، امنیت اقتصادی، مناطق محروم و دورافتاده داشته و دارد. بر همین اساس و در راستای کمک به رفع عقب‌ماندگی‌های این مناطق، ایده و طرح بسیج سازندگی به عنوان یکی از راهبردهای محرومیت‌زدایی در مناطق محروم از سوی مقام معظم رهبری بیان شده است که از سه جنبه: کمک به توزیع عادلانه امکانات در مناطق محروم و جلب مشارکت، هدایت نیروی جوانان و خدمات داوطلبانه عمومی و در نهایت تاثیر بر توسعه زیرساختهای امنیت پایدار، قابل بررسی و تحلیل است. این مقاله با هدف «تحلیل و تبیین نقش فعالیتها و اقدامات بسیج سازندگی در امنیت پایدار» به روش توصیفی - تحلیلی انجام شده است.

نتایج بررسی نشان می‌دهد، فعالیتها و اقدامات انجام شده در عرصه‌های «اشتغالزایی و کارآفرینی، عمران و آبادانی، بهداشت و درمان، آموزش، کشاورزی و منابع طبیعی، محیط‌زیست و فرهنگی» با بیش از صد میلیون نفر ساعت در یک دوره ده ساله در تسریع و تسهیل فرایند توسعه پایدار و حمایت از طبقات محروم مؤثر واقع شده است. بسیج در این فرایند با ارائه چهره کارآمد از نظام اسلامی در پاسخ به نیازهای اولیه مناطق محروم، مقابله با فقر و محرومیت، جلب مشارکت مردمی، بهبود رضایت اجتماعی، تقویت سرمایه اجتماعی، تولید قدرت و امنیت نرم در سطح ملی، امنیت همه‌جانبه و فراگیر را به ارمغان آورده است.

نگارنده بر این باور است که توسعه دامنه فعالیتهای بسیج سازندگی به عنوان یک راهبرد ملی می‌تواند ضمن تقویت زیرساختهای امنیت پایدار (در ابعاد مختلف اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، روانی، فیزیکی، ملی و محلی) امکان تحقق رسالت و مأموریت‌های حفاظت و حراست از انقلاب و پاسخگویی به خلاهای پیش‌روی نظام اسلامی را با مشارکت و همکاری آحاد مردم تسهیل نماید.

واژگان کلیدی

امنیت پایدار، امنیت نرم، قدرت نرم، بسیج سازندگی

۱. مقاله حاضر برگرفته از پروژه تحقیقاتی است که در مرکز مطالعات علوم انسانی پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج به اجرا در آمده است.

۲. دانشجوی دکتری رشته آینده پژوهی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) ha_malaki@yahoo.com

۳. دکتری مدیریت راهبردی و استاد دانشگاه جامع امام حسین(ع)

ایده بسیج سازندگی به عنوان یکی از راهبردهای تولید امنیت و قدرت نرم نظام اسلامی، توسط رهبر فرزانه انقلاب برای بهره‌گیری از نیروی هیجان، نشاط و شادابی نسل جوان در امور سازندگی، خدمات‌رسانی، محرومیت‌زدایی در تاریخ ۱۳۷۹/۲/۱۷ مطرح شد. بر همین اساس و در راستای تحقق منویات مقام معظم رهبری (مدظله)، موج عظیم بسیج سازندگی با محوریت سازمان بسیج و با همکاری و مشارکت ارکان نظام (دولت و نهادهای رسمی، دانشگاه‌ها و نهادهای انقلابی) و مشارکت خودجوش جوانان و دانشجویان به راه افتاد، سازمان بسیج سازندگی با برنامه‌ریزی‌های متنوع و گسترده اقدام به آموزش، سازماندهی و به‌کارگیری خیل عظیم جوانان داوطلب در این حوزه نموده است.

از آنجا که بسیج به عنوان سازمانی پویا، فراگیر، شبکه‌ای و آماده برای انجام رسالت و ماموریت‌های حفاظت و حراست از انقلاب اسلامی و پاسخگویی به خلأها و نیازهای پیش روی نظام، مخاطب اصلی رهبری در تأمین و برقراری امنیت پایدار در ابعاد مختلف بوده و هست؛ از این‌رو شایسته است با درک اهمیت این موضوع، اثربخشی فعالیت‌های خود را در این زمینه مورد بررسی و کنکاش قرار دهد.

امنیت، مفهومی پیچیده و چالش برانگیز است. افزون بر این، آنگاه که با پسوندهای اجتماعی، فرهنگی و ملی یا پایدار به کار می‌رود، پیچیدگی آن بیشتر می‌گردد؛ از این‌رو دستیابی به امنیت و همبسته‌های آن، مستلزم سازوکارهای اجتماعی و کلان است که در کنار واپایش تهدیدات، آسیب‌ها و چالش‌های امنیتی بر بسترها و مؤلفه‌های امنیت‌ساز آینده‌نگر استوار باشد.

بر همین اساس، بسیج با رویکرد جهادی برنامه‌ها، اقدامات و فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی گسترده‌ای را طی یک دهه انجام داد که ضمن افزایش ضریب کارآمدی نظام اسلامی در سطوح مختلف، به‌ویژه در محرومیت‌زدایی و توزیع عادلانه امکانات، به شیوه مؤثری در تقویت و توسعه ابعاد و مؤلفه‌های امنیت نرم (اقتدار، اعتماد عمومی، مشروعیت، مقبولیت، مشارکت، محبوبیت، قدرت نرم، کاهش محرومیت و...) به برقراری امنیت پایدار (فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، روانی و انتظامی) کمک کرده است که می‌تواند به عنوان یک الگوی عملی در فرایند تمدن‌سازی و پیشرفت با مدل اسلامی - ایرانی مورد توجه باشد؛ بنابراین مقاله حاضر، در پی پاسخ به این سؤال است که مهم‌ترین ابعاد و وجوه تأثیر و رابطه فعالیت‌های بسیج سازندگی در مقوله امنیت پایدار چیست؟

روش تحقیق

این تحقیق به روش توصیفی و تحلیلی و تحلیل ثانویه (با مبنا قرار دادن عرصه‌ها، فعالیتها و اقدامات سازمان بسیج سازندگی طی یک دوره ده ساله و همچنین بررسی نتایج به دست آمده از تحقیقات انجام شده و مقالات ارائه شده درباره اثربخشی فعالیت‌های بسیج سازندگی) ارتباط این یافته‌ها با مؤلفه‌های تولید قدرت و امنیت نرم تحلیل و بررسی شده است و در نهایت، مدلی کلی و تعاملی از فرایند تولید امنیت پایدار در ارتباط با قدرت و امنیت نرم نظام در ابعاد اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، نظامی و دفاعی استخراج و ارائه شده است.

نگارنده بر این باور است که ارتباط فعالیت‌های بسیج سازندگی با امنیت پایدار را نمی‌توان تنها با رویکرد ایجابی (تکیه بر عوامل امنیت‌ساز) یا سلبی (تکیه بر تهدیدات موجود) بررسی کرد و نیاز است با رویکرد ترکیبی و تلفیقی به تحلیل آن پرداخت. به این مفهوم که بسیج سازندگی در بعد سلبی ضمن شناخت برخی آسیبها و دامنه نفوذ تهدیدات به صورت اضطراری با کاهش آثار و پیامدهای محرومیت و فقر مناطق محروم با حداقل امکانات به برقراری امنیت کمک نماید و ضمن انجام این مهم در بعد ایجابی، در فرایند توسعه موزون و همه‌جانبه مناطق مختلف کشور، ظرفیت‌های فرهنگی و اجتماعی و زیرساخت‌های توسعه پایدار را فراهم و تقویت نماید.

مفهوم امنیت و امنیت پایدار

امنیت از نظر لغوی یعنی امن و ایمن و معانی متفاوت و هموزن برای آن بیان شده است. در فرهنگ عمید، امنیت «در امان بودن، ایمنی، بی‌ترس، آرامش و آسودگی» معنا شده است (عمید، ۱۳۶۰: ۲۵). عاشوری، امنیت را حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله می‌داند (عاشوری، ۱۳۶۶: ۳۸).

همچنین در تعریفی دیگر، امنیت «ثبات در ابعاد فردی، اجتماعی، فرهنگی و نظامی در جامعه است که به عنوان مهم‌ترین پدیده اجتماعی برای افراد جامعه به شمار می‌آید. موهبتی است که جوامع بشری برای دوام، بقا و استمرار حیات خود به آن نیازمند هستند» (نجفی، ۱۳۹۰: ۶).

با گسترش جوامع و افزایش سطح تعاملات و روابط اجتماعی، امنیت شکل‌های مختلفی به خود گرفته است؛ از جمله امنیت روانی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، اقتصادی، امنیت محلی، ملی، منطقه‌ای، بین‌المللی و... تمام این اشکال امنیت،

زمانی قابلیت تحقق دارند که امنیت فردی و پس از آن امنیت جمعی برقرار گردد؛ به گونه‌ای که همه افراد و کل جامعه از احساس امنیت، آرامش قابل اطمینانی برخوردار باشند و با کوچک‌ترین اختلال و آسیبی در یک بخش از جامعه، احساس ناامنی بر آن مستولی نگردد.

بنابراین امنیت، یک موضوع عام و مربوط به تمام ارکان جامعه است. هر حکومتی در صورت هماهنگی همه ارکان و اجزا می‌تواند به هدف تأمین امنیت نائل آید. امنیت به عنوان یک نیاز اساسی، از وظایف حکومتها و دولتهاست. بدون امنیت هیچ جامعه‌ای پا برجا نمی‌ماند.

موضوع امنیت، یکی از اولین مباحث فکری و یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های فیلسوفان کلاسیک بوده است؛ به طوری که جان لاک، فیلسوف انگلیسی امنیت را وظیفه اساسی دولت و شرط مشروعیت آن می‌داند. وی معتقد است:

۱. حکومت ملزم به حفظ اموال مردم است تا شهروندان احساس امنیت نمایند.

۲. حکومت باید همواره بر اساس رضایت مردم تشکیل شود تا از امنیت کافی برخوردار باشد.

۳. حق حاکمیت متعلق به مردم است و این حق امنیت را به ارمغان می‌آورد.

۴. تساوی حقوق افراد جامعه به ویژه از نظر اخلاقی، نوعی تعلق خاطر در آحاد جامعه ایجاد می‌کند که نتیجه آن احساس آرامش و امنیت در مقابل قوانین جاری بوده و موجب نهادینه شدن قانون می‌شود.

۵. ناامنی، نتیجه عدم مشروعیت دولت است و آن زمانی است که دولت در تأمین صلح، آرامش و رفاه ناتوان باشد.

۶. امنیت در جوامع مختلف تفسیر متفاوت دارد و مبتنی بر رضایت مردم است (خاکسار، ۱۳۸۸: ۶۴-۶۳).

برخی از مهم‌ترین شاخصهای سنجش امنیت را می‌توان این گونه دسته بندی کرد:

۱. اعتماد و مقبولیت
۲. مشارکت و اجازه فعالیت یافتن
۳. عدالت
۴. آزادی باور، عقیده
۵. کارآمدی، پاسخگویی
۶. تأمین اقتصادی، شغل و مالکیت
۷. احترام به اقوام و افراد

امنیت زمانی که با یک موضوع خاص ارتباط پیدا می‌کند، به شدت کارکردی و اعتباری می‌شود؛ یعنی امنیت از منظری خاص مورد توجه است. با ملاک امنیت هر فعالیت یا اقدامی که آرامش و آسایش فردی و اجتماعی را مخدوش کند، ضد امنیتی و منفی است و هر اقدامی که امنیت را تقویت و توسعه بدهد، مثبت و مفید ارزیابی می‌شود؛ بنابراین وقتی درباره امنیت در سطح یک جامعه بحث می‌کنیم، از امنیت فردی فراتر می‌رویم و به امنیت اجتماعی و ملی می‌رسیم.

از نظر «جوزف نای» امنیت را تأمین و تضمین استقلال عمل اجتماعی از موقعیت سیاسی، تضمین بقای فیزیکی افراد در داخل مرزهای ملی و بهره‌مندی مورد انتظار از رفاه اقتصادی در سطح حداقل می‌باشد (خاکسار، ۱۳۸۸: ۲۲).

بسیاری از صاحب‌نظران، امنیت را با دو موضوع در ارتباط می‌دانند؛ یکی ثبات رژیم و دیگری حفظ حیات و وجود خود است (محمد نژاد و نوروزی، ۱۳۸۷) و حفظ خود را با چهار عامل اصلی به عنوان جوهره امنیت ملی نسبت می‌دهند که عبارتند از: حفظ جان مردم، حفظ تمامیت ارضی، حفظ نظام اقتصادی و سیاسی، حفظ استقلال و حاکمیت کشور.

بسیج به عنوان نیروی حافظ امنیت ملی - بر خلاف تصور همسویان با دشمن - در این حوزه کارکرد حاکمیتی خود را به صورت کامل اجرا و به تحقق کارکردهای اصلی دولت که از نظر برخی شامل موارد زیر است، کمک کرده است:

۱. حفظ انسجام و همبستگی در جامعه
۲. ایجاد هنجارهای مشترک
۳. دستیابی به اهداف
۴. انطباق یا سازگاری جامعه با تغییر شرایط جدید (خاکسار، ۱۳۸۸: ۲۷)

امنیت پایدار

امنیت پایدار: امنیتی است که همه عوامل به طور پیوسته به کار گرفته می‌شوند تا ارزشهای اساسی مورد هجوم واقع نشود و در صورت وقوع تهاجم، اعم از فرهنگی، اقتصادی، سیاسی یا نظامی، این ارزشها فدای کسب صلح نگردند و از آنها دفاع شود (محمدنژاد و نوروزی، ۱۳۸۷: ۳۶).

۱. مروری بر سابقه حضور بسیج در صحنه‌های انقلاب این موضوع را به خوبی نمایان می‌سازد که بسیج در این زمینه شگفتی‌ساز بوده است و به طور کامل در خدمت امنیت ملی بوده است. اگرچه گروهی از روی معاندت یا از روی ناآگاهی به عنوان تریبون دشمنان خارجی، بسیج را حکومتی معرفی می‌کنند. اگر این کشور در طول یک جنگ ۸ ساله یک سانتی‌متر از خاکش جدا نشد و سرفراز شد، به برکت وجود بسیج بود که حضرت امام خمینی (ره) از آن به عنوان برکت و هدیه الهی نام می‌برد.

«بوزان» در کتاب خود با عنوان «مردم، دولت‌ها و هراس» امنیت را به پنج دسته تقسیم و برای نخستین بار امنیت اجتماعی را مطرح می‌کند:

- ۱- امنیت نظامی
- ۲- امنیت اقتصادی
- ۳- امنیت سیاسی
- ۴- امنیت محیط‌زیست
- ۵- امنیت اجتماعی

از نظر وی «امنیت اجتماعی عبارت است از توانایی گروه‌های مختلف صنفی، قومی، ملی و جنسی در حفظ هستی و هویت خود» (بوزان، ۱۳۸۷: ۳۴). وی یادآوری می‌نماید که مهم‌ترین مسأله در امنیت اجتماعی، بقای هویت گروهی است. امنیت فردی هم عبارت است از «حالتی که به موجب آن هرکسی فارغ از بیم تهدید به جان، مال و شرف و آبروی خود یا از دست دادن آنها زندگی کند» (محمدنژاد و نوروزی، ۱۳۸۷: ۳۷). بر همین اساس می‌توان گفت، امنیت پایدار زمانی است که بتوان بین منافع مردم، حاکمیت و هویت‌های فردی و گروهی همبستگی و همسانی برقرار نمود.

دکتر اصغر افتخاری از فعالان حوزه مباحث امنیت، برای بررسی و تبیین امنیت با نگاه ایرانی، سه بنیاد نظری معتبر معرفی می‌کند که عبارتند از:

۱. گفتمان سیاسی شیعه و سیره امام خمینی (ره)

۲. قانون اساسی

۳. سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ (افتخاری، ۱۳۸۴: ۸۹)

بنابراین یکی از مهم‌ترین حوزه‌های امنیت پایدار، مسأله امنیت اجتماعی است. امروزه مفهوم امنیت اجتماعی^۱ از قالب پیشین خود خارج شده است و نه تنها به بعد فیزیکی و مادی محدود نمی‌شود بلکه به معنای احساس آرامش و اطمینان خاطر و فقدان اضطراب و ترس است. امنیت اجتماعی را گروهی معادل امنیت داخلی می‌دانند و می‌نویسند: «امنیت یک کشور در برابر تهدیدهای آشکار و پنهان درون مرزهای ملی، این تهدیدها می‌تواند در ابعاد سیاسی (شورش و قیام علیه حاکمیت)، اقتصادی (بحران بیکاری)، اجتماعی (آشوب‌های محلی و قومی)، نظامی (کودتا و جنگ داخلی) و فرهنگی (پذیرش الگوی فرهنگ بیگانه) باشد که هر کدام به نوعی دولت ملی را تحت فشار گذاشته و ممکن است موجودیت نظام را مورد تهدید و مخاطره قرار دهد» (خاکسار، ۱۳۸۸: ۲۷).

«آنتونی گیدنز» با رویکرد جامعه‌شناختی، امنیت اجتماعی را دارای دو مولفه

یا دو رکن «شانس زندگی و شیوه زندگی» می‌داند. شانس زندگی یعنی تمهیداتی برای حفظ زندگی اعضای جامعه، شیوه زندگی یعنی راه و شیوه زندگی اعضای یک جامعه (گیدنز، ۱۳۷۴: ۶۲۷).

و گروهی دیگر امنیت اجتماعی را مصون بودن و حالت فراغت عموم افراد جامعه از تهدیدات یا اقدام خلاف قانون شخص، گروه یا دولت می‌دانند (محمدنژاد و نوروزی، ۱۳۸۷: ۳۵). ریشه ناامنی در خودخواهی و حب نفس و خوی حیوانی برای استثمار دیگران است، در حالی که امنیت ریشه در دیگرخواهی، فطرت پاک و احترام به ممنوع دارد. حضرت امام خمینی (ره) بر نقش والای فرد در حیات اجتماعی و اینکه هیچ نظمی را نمی‌توان بدون وجود افرادی صالح و پاک در حوزه اسلامی بنا و حفظ نمود تأکید می‌فرمایند، اگر «چنانچه انسانها تزکیه بشوند، طغیان پیش نمی‌آید... اختلافی که بین همه بشر است، این اختلاف ریشه‌اش در طغیانی است که در نفس هاست» (خاکسار، ۱۳۸۸: ۴۱).

برخی نویسندگان با رویکرد اجتماعی، امنیت را آرامش و آسودگی خاطری می‌دانند که جامعه موظف است برای اعضای خود در زمینه‌های شغلی، سیاسی، اقتصادی، قضایی و... ایجاد کند (صدیق سروسرستانی، ۱۳۷۵: ۱۱۶).

بسیاری از اندیشمندان حوزه امنیت تلاش می‌نمایند، مفهوم و ماهیت امنیت اجتماعی را با مقوله هویت نسبت دهند یا تبیین کنند؛ به طوری که از دیدگاه بوزان، مولر و ویور «امنیت ملی ناظر بر امنیت سرزمینی و حاکمیت است اما محور بحث در امنیت اجتماعی، هویت اجتماعی است که مهم‌ترین کارکرد آن، ایجاد پیوستگی و همانندی است» (مولر، ۲۰۰۰: نقل از نویدنیا). بر همین قاعده امنیت را به انواع مختلفی در ارتباط با فرد و جامعه تقسیم می‌کنند که عبارتند از:

انواع امنیت	مصادق
امنیت فردی روانی/اجسمی	حالتی که فرد در آن از ترس آسیب رسیدن به جان و مال یا آبروی خود یا از دست دادن آنها زندگی کند (عاشوری، ۱۳۸۷: ۳۸)
امنیت جمعی خانوادگی/محلی/اقومی	حالتی که آحاد مردم و افراد جامعه منافع فردی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی خود را با مخاطره‌ای جدی روبرو نبینند
امنیت ملی سرزمینی/شهروندی	ملتی فارغ از تهدید در ابعاد مختلف در یک حوزه سرزمینی
امنیت جهانی/بین‌المللی	در کل جهان و کشورها مردم احساس امنیت نمایند.

زبان، فرهنگ، سنتها، آداب، مذهب و هویت ملی از جمله مباحثی هستند که با

مقوله امنیت اجتماعی مرتبط شده‌اند. در امنیت اجتماعی، هدف مرجع گروه‌های اجتماعی و تهدید هویت مطرح است. امنیت اجتماعی زمانی مطرح می‌شود که جامعه در باب مؤلفه‌های هویتی خود تهدیدی احساس کند. امنیت اجتماعی از نظر مولر قابلیت حفظ شرایط قابل پذیرش داخلی برای تکامل الگوی سنتی زبان، فرهنگ، انجمنها، مذهب و هویت ملی و رسوم را دارد.

«والی ویور» یکی دیگر از صاحب‌نظران امنیت اجتماعی است که «امنیت اجتماعی را توانایی جامعه برای حفظ ویژگی‌های اساسی‌اش تحت شرایط تغییر و تهدیدات واقعی و محتمل» تعریف می‌کند. وی نیز مانند مولر به ارتباط نزدیک میان هویت، جامعه و امنیت تاکید کرده و اعتقاد دارد که جامعه امنیت هویتی‌اش را جستجو می‌کند و زمانی امنیت اجتماعی مطرح می‌شود که جامعه تهدیداتی نسبت به هویتش احساس کند.

از نظر او تئوری امنیت اجتماعی بر هویت‌های جمعی در مقیاس بزرگ، مانند هویت‌های مذهبی و قومی متمرکز است که کارایی و وظایفی مستقل از دولت دارند. وقتی گروه‌های بزرگ اجتماعی در یک جامعه احساس کنند که هویت آنها به وسیله مهاجرت، واگرایی یا امپریالیسم فرهنگی در خطر است، تلاش می‌کنند از خود دفاع نمایند (ویور، ۲۰۰۰: نقل از نویدنیا).

این استوارسازی امنیت بر مفهوم هویت از آن‌روکه با قدر مشترک تمامی تعاریف ارائه شده برای هویت با سه شاخص «آگاهی از عناصر و مؤلفه‌های هویتی، احساس تعلق و آمادگی دفاع از آن در مقابل دیگران» کاملاً هماهنگ و همانند است، تعریف کارکردی از پیوند امنیت و هویت اجتماعی محسوب می‌شود.

ویور مواردی از قبیل رعایت حقوق دیگران، رعایت عدالت، آزادی، نظم و انضباط، مشارکت در حل امور، قانع بودن به حق خود، نگرش نسبت به آینده، عدم احساس تبعیض در اجتماع را اجزای امنیت اجتماعی قلمداد می‌کند (ویور، ۱۹۹۵: نقل از نویدنیا).

بنابراین امنیت به تنهایی یک مفهوم انتزاعی است که در حالت فردی ناظر بر حفظ جان و مال فرد است اما وقتی در بستر جامعه و در ارتباط با دیگر افراد مطرح است، مفهوم گروهی و جمعی می‌یابد و زمانی که ابعاد و سطوح مختلف از جمله امنیت اقتصادی، غذایی، بهداشتی و سلامت، زیست‌محیطی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، روانی، فیزیکی، ذهنی و عینی^۱ به خود می‌گیرد، به سمت مفهوم

۱. امنیت در معنای عینی خود تداعی‌کننده فقدان تهدید در برابر ارزشهای کسب شده و در معنای ذهنی آن، بیانگر فقدان ترس و وحشت از حمله علیه ارزشهای فردی و اجتماعی است (دیدگاه «ولفرز» نقل از خاکسار، ۱۳۸۸: ۱۵).

امنیت همه‌جانبه و پایدار سوق پیدا می‌کند. این امنیت می‌تواند جنبه نرم‌افزاری یا سخت‌افزاری پیدا کند و برهمین اساس در یک دسته‌بندی کلی، امنیت را به امنیت روحی (فکری و روانی) و فیزیکی (جان و مال) نیز تقسیم می‌کنند.

بر خلاف نگرش سنتی به امنیت، مفهوم امنیت بسیار پیچیده و چالش برانگیز است. بی‌تردید امنیت پایدار ذوابعاد (ذهنی و عینی، داخلی و خارجی، روانی و فیزیکی، فردی و جمعی، محلی، ملی و بین‌المللی) می‌باشد و به مراتب پیچیده‌تر است؛ از این‌رو تبیین دقیق آن نیازمند درک همه ابعاد و سطوح آن است که در شکل زیر مشاهده می‌شود. از آنجا که امنیت پایدار با رویکرد اثباتی، مستلزم یک بستر اجتماعی انسجام یافته بر محور قدرت و امنیت نرم است که از بروز چالشها و تهدیدات امنیتی به صورت بالقوه و پیشدستانه جلوگیری می‌کند، نقش و جایگاه بسیج سازندگی به عنوان یک زیرساخت مهم نظام اسلامی در تولید قدرت و امنیت نرم برای برقراری امنیت پایدار مورد تأکید و توجه است.

امنیت روانی و فیزیکی

امنیت محلی، ملی و بین‌المللی

پیشینه مطالعه

مرور تحقیقات انجام شده در زمینه تأثیر طرح بسیج سازندگی در جامعه، حکایت از اثربخشی فعالیتهای بسیج سازندگی در زمینه‌های اجتماعی و فرهنگی، اقتصادی و امنیتی دارد. مهم‌ترین ارزیابی از این اثربخشی را مقام معظم رهبری بیان کرده و می‌فرماید: «بسیج سازندگی برکات داشته است... من بر بسیج سازندگی تاکید

می‌کنم. از آنجا که بازخوانی این مطالعات می‌تواند بر تدقیق، تداوم و عمق بخشی راهبرد بسیج سازندگی در امنیت پایدار مؤثر و مفید باشد؛ از این رو در ادامه، به برخی تحقیقات انجام شده در این حوزه اشاره می‌شود:

۱. هادی عبدالملکی در سلسله تحقیقات متوالی از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۹۰ با عنوان «سیمای جهانی سازندگی و اوقات فراغت جوانان» به روش اسنادی و تطبیقی، به تبیین نقش فعالیتهای داوطلبانه در غنی‌سازی اوقات فراغت جوانان در سطح جهان و ایران پرداخته است. محقق در این تحقیق با مطالعه تطبیقی تأثیر فعالیت‌های سازمان بسیج سازندگی در نسبت با سایر کشورهای جهان، مدل بومی از تعامل مفید و مؤثر جامعه و جوانان در عرصه‌های اجتماعی ارائه کرده است و یکی از استنادات قوی اثربخشی فعالیتهای بسیج سازندگی در بسترسازی برای امنیت پایدار محسوب می‌شود.

۲. سید حسام هدایتی (۱۳۸۸) در تحقیق «نقش بسیج سازندگی در توسعه ارزشهای اجتماعی» به روش اسنادی، به این نتیجه رسیده است که بسیج سازندگی در تقویت همبستگی اجتماعی، توجه به نیروی انسانی، مشارکت مردمی، توسعه سرمایه اجتماعی، محرومیت‌زدایی، کارآفرینی، نوآوری و خلاقیت، احیای فرهنگ کار و تلاش، تقویت کارگروهی و... تأثیرگذار بوده است.

۳. براساس تحقیق خاکپور (۱۳۹۰) بین انگیزه‌های شرکت‌کنندگان (بسیجیان) و میزان حضور در طرحهای بسیج سازندگی در حد «خیلی زیاد» رابطه معنی‌داری وجود دارد. مهم‌ترین این انگیزه‌ها عبارتند از: انگیزه پذیرش اجتماعی، انگیزه تعلق به گروه همسالان و انگیزه احساس تعهد به جامعه.

۴. نتایج تحقیق عبدالملکی و دهقانپور (۱۳۸۱) با عنوان «بررسی توقعات و انتظارات مردم و بسیجیان از بسیج» نشان می‌دهد، در کنار یازده شاخص کلان بررسی شده، دو شاخص فعالیت‌های دفاعی-امنیتی و مقابله با بحرانهای اجتماعی با میانگین انتظار در حد «خیلی زیاد» به عنوان یک انتظار اجتماعی پیش روی تشکیلات و سازمان بسیج قرار دارد. (عبدالملکی، دهقانپور، ۱۳۸۱: ۲۱۰-۲۰۷). البته زمانی که این شاخص را در کنار سایر شاخصهای مورد بررسی از جمله فعالیتهای سیاسی، فعالیتهای اجتماعی، فعالیتهای اقتصادی، بحرانهای بیکاری و اشتغال، فقر و محرومیت و نقش بسیج در مقابله با این نوع بحرانها تفسیر و تبیین کنیم، نقش پایه‌ای بسیج در حضور پیشدستانه در تأمین امنیت ملی و بازتولید امنیت پایدار به وضوح قابل فهم است.

۵. نتایج پیمایش (خطیبی، ۱۳۸۸ : ۱۱۲) کارکرد فعالیتهای بسیج سازندگی در جامعه و گروه‌های هدف نشان می‌دهد، این کارکردها تأثیر مستقیم با شاخصه‌های مرتبط با احساس آرامش و امنیت در جامعه دارد. برخی از نتایج این گونه مطالعات به طور خلاصه عبارتند از:

اهداف برنامه	درصد موافقان	تأثیر بر امنیت اجتماعی
غنی سازی اوقات فراغت جوانان	٪۹۷	فرصت سازی برای رشد، احساس مفید بودن و پیوند با جامعه و کاهش آسیبهای اجتماعی و تهدیدات فرهنگی
ترویج روحیه کار و تلاش	٪۸۴	افزایش روحیه سختکوشی، همت مضاعف، کارآفرینی و تعلق به جامعه فراگیر و مصرف بهینه امکانات
کسب تجربه و مهارت افزایشی در جوانان	٪۸۵	توانمندسازی، خود اشتغالی و کارآفرینی و استقلال مالی و مهارتهای زندگی و دستیابی به اهداف فردی و جمعی و کاهش محرومیت نسبی و پاسخگویی به نیازهای خود
تقویت توانمندی فردی و همکاری گروهی	٪۷۲	افزایش همبستگی گروهی، انسجام اجتماعی و پذیرش دیگران و خیر خواهی و هم افزایی در تحقق اهداف فردی و اجتماعی (همگرایی اهداف فردی و اجتماعی)
آبادانی و سازندگی	٪۸۵	رفع محرومیت، کنترل فقر و توسعه زیرساختهای ملی و حفاظت اماکن تاریخی و میراث فرهنگی
کاهش هزینه‌های تمام شده پروژه های سازندگی	٪۷۴	صرفه جویی، جلوگیری از چپاول و تراج ثروتهای ملی، فساد، سوء استفاده و ارتشاء
کمک به کارآمدی نظام	٪۹۳	افزایش توان مدیریتی، مدیریت جهادی و اثبات اقتدار و کارآمدی نظام اسلامی در عرصه‌های مختلف و توسعه عدالت
دل بستگی به نظام	٪۸۴	تقویت سرمایه اجتماعی، اعتماد، مشارکت، محبوبیت و پیوند حاکمیت و مردم

این فعالیتهای بیشتر توسط جوانان و مدیران جوان بسیجی با رویکرد مدیریت جهادی صورت گرفته است و موجب نهادینه شدن فرهنگ جهادی در مشارکت نسل جوان و آحاد مردم داوطلب و مشتاق خدمت در برنامه سازندگی در سطوح ملی می‌شود و با چشم انداز افزایش کارآمدی نظام و انتقال پیام و نیت خیرخواهی، حمایتگر و عدالت خواهانه نظام اسلامی در مناطق محروم، مناطق مرزی و اقشار

آسیب‌پذیر انجام شده است. در تحلیل آثار مستقیم و غیرمستقیم این فعالیتها در امنیت پایدار می‌توان به مکانیسم تولید قدرت نرم از متن اقدامات سازندگی در مناطق محروم که در افزایش مشارکت و همبستگی اجتماعی، اعتماد و رضایت اجتماعی متمرکز شده اشاره کرد که در نهایت منجر به ارتقای سطح آرامش و امنیت جانی، روانی و فیزیکی در مناطق دور افتاده شده است.

بسیج به عنوان یک تشکل مردم نهاد بزرگ و گسترده به معنی آمادگی، ایثار و فداکاری، کارآمدی، تأمین شادی، نشاط و هیجان برای جوانان فعال و انقلابی، درصدد پاسخگویی به خلأها و نیازهای پیش روی نظام اسلامی در عرصه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در ابعاد مادی و معنوی است. مهم‌ترین کارکرد آن، افزایش قدرت نرم نظام در مقابل توطئه‌های هوشمند دشمن خارجی (به‌ویژه با تکیه بر فشار و تحریم اقتصادی) است.

۶. حمیدرضا... بداشتی (۱۳۹۱) در تحقیق «تأثیر فعالیتهای بسیج سازندگی بر تقویت امنیت نرم جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی استان قزوین)» به روش پیمایشی، به این نتیجه رسیده است که فعالیتهای بسیج سازندگی در تقویت و تحکیم قدرت نرم جمهوری اسلامی تأثیر مستقیم و مثبت دارد. محقق میزان تأثیر کارکرد بسیج سازندگی را در تأمین امنیت نرم در حد «متوسط و بالاتر» ($M=3.8912$) محاسبه کرده که رابطه معنی‌داری ($T=100.378$) با برقراری امنیت نرم دارد. نتایج نهایی این تحقیق نشان می‌دهد، همه فرضیه‌های مطرح شده توسط محقق (به تفکیک عرصه‌ها و فعالیتهای مختلف فرهنگی، کشاورزی و آبخیزداری، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای، خدمات اجتماعی، خدمات درمانی و بهداشتی و اردوهای جهادی بسیج سازندگی با افزایش امنیت نرم) مورد تأیید قرار گرفته است (ا... بداشتی، ۱۳۹۱: ۱۰۵-۱۰۰).

بنابراین امنیت نرم یکی دیگر از ابعاد امنیت پایدار است که بر تحقق اهداف و آرمانهای ملی بدون جنگ و دفاع سخت متمرکز است؛ آرمانهای ملی به عنوان مجموعه‌ای از ارزشها که مردم یک کشور یا یک دولت خواستار دستیابی به آنها هستند (محمدنژاد و نوروزی، ۱۳۸۷: ۱). پافشاری بر ارزشها مستلزم روحیه و آمادگی مقابله با نفوذ الگوهای فرهنگی و تبلیغاتی دشمن است. آمادگی مقابله منوط به افزایش اعتمادسازی و پیوند همه‌جانبه مردم و همگرایی و همبستگی با اهداف و آرمانهای انقلاب اسلامی است که در نتیجه فعالیتهای بسیج سازندگی (مطابق جدول فوق) این امکان با افزایش توانمندی‌های جامعه هدف (مناطق محروم و دورافتاده) فراهم شده است؛ بنابراین تجربه ورود بسیج به حوزه امنیت اجتماعی به شیوه اثباتی و ایجابی نشان می‌دهد که می‌توان زیرساختهای امنیت را بر گستره

جامعه و توان خودجوش مردمی بنا کرد و بستر را برای نقش آفرینی سازمان‌های مردم نهاد فراهم نمود که در ادامه، ضمن معرفی قابلیت‌های عمومی و اختصاصی سازمان‌های مردمی در برقراری امنیت پایدار، نقش و جایگاه بسیج به عنوان یک سازمان مردم‌نهاد در تولید قدرت و امنیت نرم برای برقراری امنیت پایدار در جامعه ایران، تحلیل و بررسی شده است.

نقش و جایگاه سازمان‌های مردم‌نهاد در امنیت پایدار

گسترده‌گی مفهوم و ابعاد امنیت پایدار اجتماعی موجب شده که دولت‌ها به عنوان مراجع و متولیان اصلی برقراری امنیت نتوانند به خوبی در تمام حوزه‌ها اثرگذاری مقتدرانه‌ای داشته باشند و این اتفاق باعث شده است تا مردم به طور خودجوش برای تأمین نیازهای خویش به تشکیل و پیوستن به سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن) اقدام نمایند. در این راستا سازمان‌های مردم‌نهاد می‌توانند نقش‌های مهم و اساسی را در برقراری و گسترش امنیت اجتماعی ایفا کنند (رفیعی و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۴). در حالت کلی، سازمان‌های مردم‌نهاد (NGO) در گسترش و تأمین امنیت اجتماعی می‌توانند دو نقش اساسی داشته باشند:

- الف) گسترش زمینه‌های امنیت اجتماعی؛ هویت‌سازی اجتماعی، تقویت آگاهی و احساس تعلق و آمادگی دفاع از موجودیت خود و جامعه
- برخی از انواع کارکردهایی که سازمان‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها) در زمینه‌سازی امنیت می‌توانند داشته باشند، بدین شرح است:
۱. اطلاع‌رسانی و آگاه‌سازی عمومی و آموزش
 ۲. جلب مشارکتهای مردمی در زمینه‌های مختلف و متناسب با نیازهای جامعه و عرصه‌های عمومی
 ۳. ایجاد گسترش و تقویت هماهنگی بین بخش‌های دولتی و مردم
 ۴. گسترش نظارت عمومی
 ۵. تقویت و ارتقای هویت دینی و ملی نسل جوان و نوجوان
 ۶. غنی‌سازی و عمومی‌سازی برنامه‌های دینی، فرهنگی، آموزشی و تأمین فرصت‌ها و امکانات گذران و غنی‌سازی اوقات فراغت
 ۷. تسهیل هویت‌یابی فرهنگی و اجتماعی از طریق تجربه‌اندوزی، مسئولیت‌پذیری و ایفای نقش‌های فعال اجتماعی

۸. مشارکت و همیاری در برنامه‌های توسعه و شکوفایی استعدادها و خلاقیت در مسیر توسعه و سازندگی کشور
۹. ارتقای مهارتها و فعالیتهای لازم برای مواجهه با مسائل و شرایط پیچیده زندگی
۱۰. اعتلای نقش و فراهم آوردن فرصت توانمندی به منظور کسب شایستگی‌های مدیریتی برای اداره امور کشور در سطوح عالی، میانی و اجرایی
۱۱. تقویت همگرایی و آشنایی اقوام و گروه‌های مختلف جامعه و مناطق مختلف کشور

ب) عاملیت برقراری امنیت

امنیت در درجه اول، وظیفه و کارکرد ذاتی دولت محسوب می‌شود؛ به طوری که می‌توان گفت، انسانها قانون را منعقد کردند تا زندگی گروهی ممکن شود و دولت را برای حفظ قانون بنا نهادند و حفظ قانون را منوط به حفظ امنیت نمودند. با گذشت زمان، گسترده‌گی و پیچیده‌گی جامعه، حفظ قانون را با مشارکت و مسئولیت‌پذیری بیشتر مردم پیوند زد و این موضوع باعث شده تا دولت‌ها، امنیت را فراتر از ساختارهای رسمی جستجو نمایند و برخی وظایف خود، به‌ویژه نهادینه‌سازی زیرساختهای امنیت را به مردم و سازمانهای مردمی واگذار نمایند؛ از این رو بسیاری از سازمانهای مردم‌نهاد با توجه به رسالتی که سازمان برپایه آن بنا شده است، مأموریت‌هایی را بر عهده دارند که نتایج این مأموریتها موجب ایجاد و گسترش امنیت اجتماعی می‌گردد.

عضویت و پیوستن افراد، ب‌ویژه جوانان به سازمانهای مردم‌نهاد، می‌تواند زمینه مشارکتهایی را در راستای گسترش امنیت انسانی فراهم آورد. علاوه بر مشارکت افراد، اینگونه سازمانها به خودی خود می‌توانند مانع از تهدید امنیت انسانی شوند. در راستای گسترش امنیت، دو رویکرد وجود دارد؛ رویکرد انفعالی (سلبی) که با ایجاد فشار و مبارزه با عاملان اخلال در امنیت، سعی در ایجاد امنیت دارد و رویکرد ایجابی (مثبت) که با ایجاد بسترهای مناسب به گسترش امنیت می‌پردازد. به اعتقاد بسیاری، یکی از مهم‌ترین راهکارهای توسعه امنیت، مشارکت مردم و همکاری آنان با دولت است؛ به طوری که عدم به‌کارگیری قدرت و زور در رابطه دولت و مردم و رعایت حقوق فردی آنان، نشان‌دهنده هم‌جهتی منافع دولت با مردم می‌باشد و ضریب امنیت داخلی و امنیت ملی را بالا می‌برد؛ «زیرا یکی از

ارکان اصلی امنیت در هر نظام سیاسی، به خصوص نظام اسلامی ایران، پشتیبانی مردم از دولت می‌باشد. تقویت رابطه میان مردم و دولت، میزان مشارکت مردم و نخبگان سیاسی را افزایش داده و در مردم روحیه دفاع از حکومت را به وجود می‌آورد. مردم نسبت به مسئولان خود اعتماد پیدا می‌کنند و امید آنان نسبت به آینده بیشتر می‌شود (خاکسار، ۱۳۸۸: ۱۶۲).

در واقع، در راستای گسترش امنیت، دو رویکرد وجود دارد؛ رویکرد انفعالی (سلبی) که با ایجاد فشار و مبارزه با عاملان اخلال در امنیت، سعی در ایجاد امنیت دارد و رویکرد ایجابی (مثبت) که با ایجاد بسترهای مناسب به گسترش امنیت می‌پردازد. سازمانهای مردم‌نهاد با توجه به هویت اجتماعی و مبتنی بر مشارکت می‌توانند عاملیت گسترش امنیت انسانی داشته باشند (قالیاف، ۱۳۸۲ نقل از صوفی و نند، ۱۳۸۹). به طور کلی، سازمانهای مردم‌نهاد می‌توانند در گسترش امنیت انسانی - به‌طور مستقیم و غیرمستقیم - نقشهای زیر را ایفا نمایند:

۱. بسیج نیروها و منابع مردمی
 ۲. ارائه خدمات به بخش عمومی جامعه و بخش دولتی (امدادرسانی، امور خیریه‌ای، فقرزدایی، اقدامات انسان‌دوستانه، توسعه بهداشت، آموزش و سوادآموزی و....)
 ۳. افزایش بهره‌وری در استفاده از منابع طبیعی و محیط‌زیست (بیبان‌زدایی و درخت‌کاری)، منابع تولید (بازاریابی، بهره‌برداری پایدار، توسعه و حفظ منابع)، صیانت از میراث فرهنگی و توسعه گردشگری
 ۴. همکاری با نهادهای دولتی در راستای اقدامات مشترک برای پیشبرد برنامه‌ها
 ۵. ارائه راهکارها و پیشنهادهای به دولت و نهادهای امنیتی به منظور کمک به رفع مشکلات و نارسایی‌ها
 ۶. ارزیابی پروژه‌ها و فعالیتهای عمومی، به‌ویژه در بخش امنیت اجتماعی و سیاسی
 ۷. هدایت و مدیریت اعتراضات و تجمعهای توده‌وار به سوی رفتارهای عقلانی و کم‌خطر
 ۸. برآورده شدن انتظارات و نیازمندی‌های فرهنگی، اجتماعی و صنفی گروه‌های مخاطب در فعالیتهای گروهی سازمان یافته
- از آنجا که دولت کم‌کاری یا فراموشکاری دارد، برخی از مهم‌ترین کارکردهای بسیج به عنوان یک سازمان مردم‌نهاد (با دو ویژگی حاکمیتی و مردمی) را در این حوزه می‌توان در مدل زیر بازگو کرد:

- ۱- کارکرد اجتماعی؛ شامل جذب و هدایت نیروهای اجتماعی، افزایش توان داوطلبی، تسهیل مشارکت اجتماعی، خدمات رسانی و امداد در حوادث، تقویت انسجام و تعلق اجتماعی، پوشش اوقات فراغت و...
- ۲- کارکرد اقتصادی؛ شامل محرومیت‌زدایی، ارائه خدمات عمومی و کمک به شبکه توزیع و اصلاح الگوی مصرف، حمایت از منابع و ثروت ملی، حفظ محیط‌زیست، کمک به تحقق عدالت اجتماعی و اقتصادی، اقدام در آبادانی کشور و...
- ۳- کارکرد سیاسی- مدیریتی؛ شامل بهره‌گیری از مدیریت بومی و محلی، ترویج قانون‌گرایی، کمک به مشروعیت نظام، توسعه فرهنگ کار و تلاش، نخبه‌گرایی و نخبه‌پروری و...
- ۴- کارکرد علمی و آموزشی؛ مقابله با بی‌سوادی، ارتقای مهارت حرفه‌ای، حمایت از استعدادهای درخشان، نظریه‌سازی و توسعه علمی، حمایت از ابتکارات و نخبگان و...
- ۵- کارکرد فرهنگی؛ شامل ترویج ارزشها، فعالیت‌های فرهنگی- هنری، تنویر افکار عمومی، امنیت فرهنگی، مقابله با هجمه فرهنگی بیگانه و تهدیدات نرم و...
- ۶- کارکرد دفاعی- امنیتی؛ شامل افزایش سطح آمادگی دفاعی مردم و جوانان، مقابله با توطئه‌های دشمن، تولید قدرت نرم، دفاع از حوزه سرزمینی، حفظ و گسترش ارزشها و دستاوردهای دفاع مقدس و...
- بهره‌گیری از توانمندی‌های بسیج در ابعاد سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و به‌ویژه امنیتی، می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای در پیشبرد اهداف نظام اسلامی داشته باشد (نجفی، ۱۳۹۰: ۶).
- آیه شریفه ۶۰ سوره مبارکه انفال: «هر نیرویی در توان دارید، برای مقابله با آنها [دشمنان] آماده سازید! و (همچنین) اسبهای ورزیده (برای میدان نبرد) تا به وسیله آن، دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید!» تنها ناظر بر آمادگی و نقش دفاعی- نظامی نیست بلکه می‌توان تمام توان بازدارندگی، سازندگی، امنیت روانی، اجتماعی و اقتصادی را برای تعالی انسان به کارگرفت.
- مهم‌ترین کارکردهای نرم‌افزاری بسیج در قالب بسیج سازندگی، تولید امنیت نرم است؛ مهم‌ترین شاخصه‌های آن عبارتند از:
۱. افزایش کارآمدی و توان مدیریت اسلامی
 ۲. توزیع عادلانه امکانات و برقراری عدالت
 ۳. هوشمندی و عقلانیت
 ۴. تقویت عاطفه و احساس ملی

۵. تقویت انسجام ملی
۶. تعمیق فرهنگی و باروری فرهنگ عمومی و مواریت فرهنگی
۷. رفع تبعیض و ظلم‌ستیزی
۸. هنجارپذیری اجتماعی و انتقال ارزشهای اجتماعی
۹. افزایش محبوبیت و جذابیت نظام
۱۰. مدیریت منابع و ثروتهای ملی
۱۱. تقویت اخلاق و ارزشهای اخلاقی، ایثار، فداکاری، قناعت و صرفه‌جویی
۱۲. افزایش قدرت تاب‌آوری و تحمل‌پذیری در مقابل فشار و تحریم
۱۳. تقویت سرمایه اجتماعی، مشارکت و اعتماد عمومی

بسج سازندگی و کمک به تحقق امنیت زیست محیطی

برخی تحلیلگران، امنیت زیست محیطی را امنیت بنیادین خوانده‌اند و برخی دیگر آن را مایه مخدوش شدن معنای راستین امنیت می‌دانند (بوزان و دیگران، ۱۳۸۶: ۱۱۷). برخی از مهم‌ترین مشکلات زیست محیطی که با چالشهای امنیتی ارتباط پیدا می‌کند و لازم است در برنامه‌های جمعی و با مشارکت عمومی به مقابله با آن پرداخت، عبارتند از:

۱. برهم خوردن اکوسیستمها، شامل مسائل آب و هوا، از دست رفتن تنوع زیستی، نابودی جنگلها، گسترش بیابان و صحراها، انواع آلودگی‌ها و...
۲. مشکلات انرژی، شامل تهی شدن منابع، نفت، حمل و نقل، صنایع شیمیایی و...
۳. مشکلات جمعیتی، رشد نامتوازن، مصرف‌گرایی، بیماری‌های واگیر، مسائل بهداشتی، شهرنشینی، مهاجرت و...
۴. مشکلات غذایی، شامل فقر، گرسنگی، کمبود آب و...
۵. مشکلات اقتصادی، کمبود تولید، ناپایداری تولید، بی‌ثباتی اجتماعی و معیشتی، نابرابری ساختاری و...
۶. مشکلات مدنی و اجتماعی، شامل خسارات زیست محیطی ناشی از جنگ، حوادث، زوال زیست محیطی و... (بوزان، ۱۳۸۶: ۱۲۳-۱۲۲)

در رابطه با تخریب محیط‌زیست و ارتباط آن با امنیت زیست جهانی و ضرورت حفاظت از آن، به عنوان یکی از منازعات آینده در سطح جهانی یادآوری می‌شود؛ مسئله آینده زیست محیطی و از بین رفتن پوشش گیاهی و برهم زدن اکوسیستم طبیعی و برهم خوردن آمایش سرزمینی می‌تواند ضمن کند کردن روند تحقق چشم‌انداز، انواع اختلافات قومی و منطقه‌ای و در نهایت ناامنی را رقم بزند (فرجی، ۱۳۹۱: ۱۸۵).

ایران با توجه به وسعت جغرافیایی، تنوع اقلیمی و ابتلا به ۳۱ نوع بلیه از ۴۲ بلیه شناخته شده در جهان رتبه سوم کشورهای حادثه‌خیز را داراست (روشن و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۳۳). آمادگی مقابله با حوادث و پدیده‌هایی از قبیل خشکسالی، کمبود منابع آبی، سیل، زلزله، ریزگردها و همچنین بهسازی مناطق روستایی، ساختمانهای عمومی، پلها و معابر، چراگاه‌های دامی، مراتع و منابع ملی، نیازمند مدیریت و مشارکت عمومی است؛ مجموع فعالیتهایی که بسیج در قالب طرحهای حفاظت از محیط‌زیست یا عمران و آبادانی به عنوان یک عرصه مهم مورد توجه قرار داده است.

بازیگران پیشتاز در عرصه‌های زیست محیطی در درجه اول دولتها هستند. این بازیگران با معرفت‌بخشی و دیپلماسی به شکل‌گیری رژیم حقوقی زیست محیطی کمک می‌کنند. در کنار دولتها معمولاً سازمانهای غیردولتی به دو شیوه سیاسی کردن مسائل زیست محیطی یا اقدامات مؤثر عملی برای ترمیم آسیبهای زیست محیطی به امنیت پایدار در این عرصه کمک می‌نمایند؛ بنابراین یکی از مهم‌ترین راهکارهای مشارکت مردمی در قالب سازمانهای خودجوش مردمی برای حفاظت از محیط‌زیست، بسیج است که از سال ۱۳۸۶ تا ۱۳۸۸ بالغ بر ۵۶۵۵۷۷۴ نفر ساعت در این عرصه فعالیت کرده است (بسیج سازندگی در یک نگاه، ۱۳۸۷: ۶).

امنیت حاصل رضایت مندی، همکاری و مشارکت، تعامل فراگیر و اعتماد اجتماعی است، با تخصصی شدن امنیت، دامنه‌های آن نیز گسترش یافته و پسوندهای مختلف و معانی متفاوتی دارد.

کارآمدی ← پاسخگویی ← عدالت اجتماعی ← ارتقای مشروعیت ← تأمین امنیت

«اسلام سعادت مردم را دنبال می‌کند، اسلام با فساد و ظلم و تبعیض مخالف است، اسلام برای رفاه مردم در کنار معنویت مردم به میدان آمده است. فقه اسلامی، یعنی اداره زندگی مردم» (امام خامنه‌ای، ۱۳۸۲/۳/۱۴). همچنین مقام معظم رهبری در بخشی دیگر، در ارتباط با مدیریت امور عمومی درون نظام می‌فرماید: «نقش اصلی را در نظام مردم دارند، مردم اداره و تصمیم می‌گیرند» (امام خامنه‌ای، ۸۵/۸/۱۷).

مقام معظم رهبری، امنیت را بستر حرکت مشترک حاکمیت و مردم برای زندگی می‌دانند، بدون امنیت هیچ اقدام مثبت و اثرگذاری امکان ظهور نخواهد داشت.

از دیدگاه معظم‌له، منشور بسیج سازندگی معطوف به شاخصه‌های زیر است:

- انسان‌سازی (انسان مؤمن و متعهد)

- محرومیت‌زدایی

- عدالت، رفع تبعیض
- پیشرفت متوازن
- معنویت و اخلاق

بسیج سازندگی و کمک به تحقق اصول قانون اساسی

یکی از آرمانهای دولت جمهوری اسلامی، مبارزه با فقر و نابرابری اجتماعی در کشور بود اما متأسفانه در نتیجه برخی سیاستهای توسعه اقتصادی دهه ۷۰ این اصول کمرنگ شد و آموزش و بهداشت رایگان در بسیاری از مناطق تحت تأثیر سیاستهای تعدیل اقتصادی و نبودن روحیه جهادی به فراموشی سپرده شد. این مسئله باعث گردید برخی جوانان، به طور خودجوش، به این موضوع بپردازند. اقشار مختلف بسیج، از جمله بسیج جامعه پزشکی، بسیج دانشجویی و فرهنگیان در قالب طرحهای بسیج سازندگی توانسته است به تحقق این اصل از قانون اساسی (آموزش و بهداشت رایگان) به شیوه بسیجی کمک نمایند.

یکی از محورهای نفوذ و جنگ نرم دشمن، محرومیت نسبی و عقب ماندگی اقتصادی قلمرو زیست اقلیتهای قومی است، به رغم تلاشهای زیادی که برای محرومیت زدایی و کاهش سطح برخورداری اقوام گوناگون صورت گرفته، هنوز در برخی مناطق، محرومیت نسبی می تواند تولیدکننده نارضایتی و ناامنی باشد. در راهبرد توسعه همه جانبه با محرومیت زدایی و توزیع عادلانه امکانات، می توان محرومیت نسبی را واپایش و زمینه های نفوذ تهاجم فرهنگی را کاهش داد (قلی زاده، ۱۳۹۱: ۱۰۲).

بین امنیت، عدالت و رفاه، رابطه تنگاتنگی وجود دارد؛ کسانی که دغدغه عدالت داشته اند، امنیت را شرط فوری عدالت دانسته و کسانی که به رفاه می اندیشند، آن را عامل اصلی آسایش می دانند، امنیت با وجود یک معنی خاص و بدون رفاه معنی دیگر دارد. همه اینها مقدمه تداوم حیات است. امنیت برای حیات ضروری است اما حیات همراه با رفاه، عدالت، ارزشهای معنوی و انسانی ضرورت دارد. عدالت، نتیجه امنیت و امنیت، محصول عدالت است.

یکی از شاخص ترین نیازها عدالت است. ناعدالتی جدای از خودخواهی و سلطه طلبی، یک علت و زمینه اجتماعی دارد که نتیجه عدم توسعه پایدار است (خطیبی، ۱۳۸۸: ۱۰۴). از نظر امام خمینی (ره) آحاد مردم، دین، دولت، توسعه پایدار، قوای مسلح... در ردیف محورهای اصلی هستند. سازمانهایی مانند جهاد، سپاه، نهضت سوادآموزی و دیگر نهادها... برای تحقق این امر شکل می گیرند (جعفرزاده، ۱۳۹۱: ۳۲۶).

با تأکید بر نظریه امام خمینی (ره)، شاخصه‌های امنیت پایدار را می‌توان شامل موارد زیر دانست:

«احساس عزت در تعاملات در سطوح مختلف، احساس اخلاق و کرامت، مسئولیت‌پذیری، عدالت‌جویی، نفی سلطه‌پذیری، ایجاد محیطی برای پیشرفت» (فیروزآبادی، ۱۳۹۱: ۲۴).

برخی دیگر از شاخصه‌های امنیت پایدار، عبارتند از: عمومی بودن، فراگیر و همگانی بودن، برخورداری از پشتوانه حاکمیتی، قاطعیت، سرعت در مقابله با ناامنی، استوارسازی امنیت بر انگیزه‌های اعتقادی (اسماعیلی، ۱۳۹۱: ۹).

امنیت، ریشه در فطرت انسان دارد و یک نیاز بنیادین، همیشگی و اساسی ادامه حیات است؛ از این‌رو یک موضوع و مفهوم واقعی است و نمی‌توان آن را نسبی دانست؛ یعنی ناامنی در هر شرایطی مطرود و ناپسند است.

در سند چشم‌انداز ۲۰ ساله رسیدن به جامعه‌ای امن، اثبات، توسعه‌یافته و الهام‌بخش در افق ۱۴۰۴، برخی معتقدند که بدون تأمین امنیت پایدار در برابر تهدیدهای متصور، امکان نیل به اهداف سند چشم‌انداز تقریباً غیرممکن است (علایی، ۱۳۹۱: ۱۱۹) و بسیج بستری عمومی و مردمی برای نیل به این امر با رویکرد نرم افزاری (تولید قدرت نرم و امنیت نرم) است.

رویکرد امنیت پایدار را می‌توان حتی فراتر از هرگونه سیاستگذاری یا راهبردگذاری امنیت، نوعی زمامداری همه‌جانبه، دیرپا و گسترده به شمار آورد که ریشه‌های امنیت و ناامنی را در عمیق‌ترین لایه‌های حیات جمعی و جوامع جستجو می‌کند. در پی آن است تا با تنظیم و تنسیخ نهادینه روابط «ملت-ملت» و

۱. در سند چشم‌انداز، ایران کشوری است توسعه‌یافته، متناسب با مقتضیات فرهنگی، جغرافیایی و تاریخی خود، متکی بر اصول اخلاقی و ارزشهای اسلامی، ملی و انقلابی، با تأکید بر: مردم‌سالاری دینی، عدالت اجتماعی، آزادی‌های مشروع، حفظ کرامت و حقوق انسانها و بهره‌مندی از امنیت اجتماعی و قضایی. برخوردار از دانش پیشرفته، توانا در تولید علم و فناوری، متکی بر سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی

امن، مستقل و مقتدر با سامانه دفاعی مبتنی بر بازدارندگی همه‌جانبه و پیوستگی مردم و حکومت برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصتهای برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست مطلوب

فعال، مسئولیت‌پذیر، ایثارگر، مؤمن، رضایتمند، برخوردار از وجدان کاری، انضباط، روحیه تعاون و سازگاری اجتماعی، متعهد به انقلاب و نظام اسلامی و شکوفایی ایران و مخترع به ایرانی بودن دست یافته به جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه آسیای جنوب غربی (شامل آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه) با تأکید بر جنبش نرم افزاری و تولید علم، رشد پرشتاب و مستمر اقتصادی، ارتقای نسبی سطح درآمد سرانه و رسیدن به اشتغال کامل الهام بخش، فعال و مؤثر در جهان اسلام با تحکیم الگوی مردم‌سالاری دینی، توسعه کارآمد، جامعه اخلاقی، نوآندیشی و پویایی فکری و اجتماعی، تأثیرگذار بر همگرایی اسلامی و منطقه‌ای بر اساس تعالیم اسلامی و اندیشه‌های امام خمینی (ره)

دارای تعامل سازنده و مؤثر با جهان بر اساس اصول عزت، حکمت و مصلحت

«ملت - دولت» سازوکارهایی واقعی و کارآمد برای مدیریت باشند، پویایی مقولات امنیتی در بنیادی‌ترین سطوح اجتماعی و تضمین حداکثر امنیت بر اساس یک الگوی زمامداری آینده‌نگرانه بپردازد (محمد رفیعی، ۱۳۹۱: ۴۹).

امنیت پایدار، ارتباط ناگسستنی با توسعه فرهنگی، باورها، نمادها، ارزشها، اصول و انگاره‌ها دارد. بسیج سازندگی با انجام فعالیتهای فرهنگی به توسعه فرهنگی کمک کرده است.

امنیت پایدار می‌تواند شامل موارد زیر باشد:

- امنیت پایدار به معنای تحقق شرایط باثبات و اوضاعی است که عمر نظام سیاسی تداوم یابد و با چالشها و تحرکات براندازانه مواجه نشود (واپایش تهدیدات متوجه حاکمیت)

- امنیت پایدار به معنای امنیت همه سطوح یا مراجع

- امنیت پایدار به معنای امنیت همه‌جانبه

- امنیت پایدار به معنی توجه همزمان به رفع تهدیدات (نگاه سلبی) و تأمین رضایت، عدالت، برابری، مشارکت، اعتماد، سرمایه اجتماعی، انسجام و یکپارچگی (نگاه ایجابی) یعنی امکان تأمین منافع ملی و هماهنگی در سیاستهای کلان.

بسیج سازندگی؛ پیشگام توسعه امنیت‌زا در کشور

توسعه، بهبود، رشد و گسترش همه‌جانبه مادی و معنوی زندگی اجتماعی و گسترش ظرفیت نظام اجتماعی برای رفع احتیاجات محسوس یک جامعه، امنیت ملی، آزادی فردی، مشارکت سیاسی، برابری اجتماعی، رشد اقتصادی، صلح و موازنه محیط‌زیست و مجموعه‌ای از این احتیاجات است (محمدنژاد و نوروزی، ۱۳۸۷: ۹۲).

توسعه داخلی، عبارت از همه اقداماتی است که دولت به منظور افزایش ثبات و رشد در جامعه خود با برقراری بنیادهای با ارزش و از طریق اقدام اقتصادی و اجتماعی برای پاسخ به نیازهای جامعه انجام می‌دهد. به عبارت دیگر، توسعه داخلی، عبارت است از به حداکثر رساندن امنیت و رعایت مقررات و قانون در یک جامعه ایجاب می‌نماید و امنیت اجرای قوانین و مقررات در یک جامعه، سپری است که می‌تواند برنامه‌های توسعه داخلی را حفظ کرده و به مرحله عمل درآورد؛ بنابراین هر برنامه توسعه نیازمند زیرساختهای امنیتی است.

توسعه ملی^۱ در نهایت باید بتواند به تولید قدرت ملی برای تحقق اهداف ملی بینجامد؛ از این رو مهم‌ترین پیامدهای توسعه داخلی و در سطحی بالاتر توسعه ملی را می‌توان شامل موارد زیر دانست که بسیج به تحقق این امر کمک شایانی کرده است:

۱. نظم بخشی و جلوگیری از شورش و سوء استفاده سازمانهای شورشی مرتبط یا تحت تأثیر القانات بیگانگان
 ۲. افزایش ظرفیتهای توسعه
 ۳. افزایش رفاه اجتماعی
 ۴. حل تعارضات منافع فردی و اجتماعی و کمک به تنظیم فاصله طبقاتی، رفع تبعیض و...
 ۵. توزیع برابر و متناسب منابع و اقتضانات ملی برای دستیابی به عدالت و پیشرفت
 ۶. کاهش آسیبها و تهدید و رفع ضعفها
 ۷. بهره‌گیری از فرصت و مزیت‌های ملی
 ۸. توسعه و تقویت اقتدار ملی
- بین امنیت و توسعه ارتباط تنگاتنگی وجود دارد و رابطه‌ای متقابل بین آنها وجود دارد. این ارتباط به گونه‌ای است که تصور می‌شود این دو مفهوم همزاد هستند.

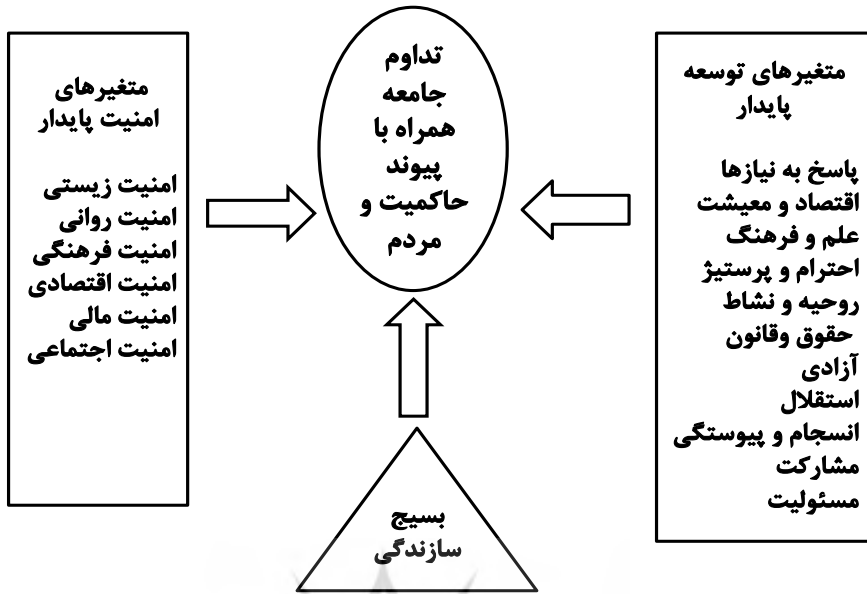
توسعه پایدار

امنیت پایدار

توسعه پایدار در سایه امنیت حاصل می‌شود و سطح امنیت با توسعه به طور هماهنگ ارتقا می‌یابد. از محل تلاقی توسعه و امنیت دوره جدیدی به نام دوره سعادت بزرگ آغاز شده و آیین‌نامه‌های فکری و خردمندی نوینی در معماری نهادهای ملی و بین‌المللی به وجود می‌آید. مرور متغیرهای توسعه پایدار و امنیت پایدار، بقا و تداوم جامعه را تضمین می‌کند که در مدل زیر قابل مشاهده است:

۱. مراد از توسعه ملی، توسعه در تمام ابعاد و لایه‌های جامعه، به‌ویژه مناطق محروم و دور افتاده‌های است که گروه هدف فعالیتها و اقدامات بسیج سازندگی محسوب می‌شود.

اقتصاد ایران، نتیجه و محصول عقب ماندگی بود، ریشه ناپایداری و ناامنی و تلاطم در اقتصاد ایران که در نتیجه دخالت بیگانگان عقب نگه داشته و وابسته به میراث گذشته است. وابستگی سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در ابعاد مختلف که جسم و جان ملت، معیشت و روان ملت را هرازچندگاهی می‌آزارد و بستری است برای دخالت و فشار خارجی، رشد قاچاق، رشوه و فساد، شکاف و فاصله طبقاتی، محرومیت و عقب‌ماندگی.

پس از انقلاب، الگوی توسعه به سمت استقلال اقتصادی، سیاسی، عدالت و اصلاح فرهنگی پیش رفته است (خطیبی، ۱۳۸۸: ۱۰۹).

همان‌طور که بیان شد، ارتباط امنیت با کارآمدی دولت و رضایت مردم، دو موضوع اساسی است که در اندیشه جان لاک مرور کردیم. دول استعمارگر غربی که بر اندیشه جان لاک استوارند، با علم به این اصول نظریه لاک در ابعاد مختلف، ایران اسلامی را تحت فشار و تحریم قرار می‌دهند؛ به طوری که هدف اساسی غرب از تحریم اقتصادی، فلج کردن حاکمیت سیاسی و ایجاد نارضایتی عمومی است... به اعتقاد مقام معظم رهبری این هدف آنان زمانی بی اثر می‌گردد که با تفکر و روحیه جهادی- موضوعی که در ادامه به آن می‌پردازیم- با آن مبارزه کرد. بسیج سازندگی نماد تلاش صادقانه و... (خطیبی، ۱۳۸۸: ۱۱۰)؛ از این‌رو بسیج سازندگی به عنوان راهکاری برای توسعه کارآمدی حاکمیت در مقابل تهدیدات غرب، تفسیری عملی از ارتباط امنیت و رضایت اجتماعی ارائه کرده است.

از نظر امام خمینی(ره) در تأمین امنیت پایدار آحاد مردم، دین، دولت، توسعه پایدار، قوای مسلح، آموزش و تربیت محورهای اصلی هستند و سازمانهایی مانند جهاد سازندگی، بسیج، نهضت سوادآموزی و دیگر نهادها برای تحقق این امر شکل می‌گیرد (جعفرزاده، ۱۳۹۱: ۳۲۶).

همچنین حضرت امام (ره) در سخنانی حکیمانه و در راستای ترویج فرهنگ و عمل جهادی می‌فرمایند: «جهاد، شمایل دنیای آزادی و استقلال و کار و تلاش و پیکار علیه فقر و تنگدستی و رذالت و ذلت است...» (صحیفه امام، ج ۲۱: ۲۰۴). امام(ره) در صدور فرمان جهادسازندگی ضمن تعیین جهت فعالیتهای جهادی، اثربخشی آن را نیز یادآوری نموده و می‌فرمایند: «این جوانان جهادگرنند که بذر انقلاب را در هر روستایی می‌کارند و با آبادانی مناطق محروم است که هر روستایی و شهری محروم، سربازی می‌شود پاسدار انقلاب اصیل اسلامی خویش...» (صحیفه امام، ج ۱۶: ۳۳۷).

این رویکرد امام خمینی(ره) در برقراری امنیت، به‌ویژه در بعد فعالیتهای سازندگی و اجتماعی در فرایندهای جاری مدیریت اجتماعی، بعد از سیاستهای توسعه اقتصادی دهه ۷۰ در کشور یا ممکن نبود یا اینکه با مشکلات زیادی مواجه می‌شد؛ برهمین اساس، رهبر فرزانه انقلاب با طرح ایده بسیج سازندگی در پی احیای مجدد روحیه جهادی، فرهنگ جهادی، کار جهادی و جهادگری در تداوم نظریه امام خمینی(ره) برآمد.

مقام معظم رهبری در جمع دانشجویان دانشگاه می‌فرمایند: «چندی است حرکت‌های بسیار جالب و پسندیده‌ای در بعضی از دانشگاه‌ها با نام جهاد علمی و کمک

به مناطق محروم ایجاد شده است؛ این بی‌شک علاوه بر کمک به مناطق محروم، باعث به وجود آمدن روحیه جهادی در میان جوانان می‌شود...» (امام خامنه‌ای، ۸۲/۲/۲۲). بنابراین پیشرفت و عدالت بدون تمرکز و توجه به محرومان به دست نمی‌آید و فعالیت برای محرومان، مستلزم وجود حداقلهایی از امنیت است. کسانی که دغدغه عدالت داشته‌اند، امنیت را شرط ضروری عدل دانسته‌اند. در واقع، امنیت مقدمه عدالت است. کسانی که به رفاه می‌اندیشند، آن را عامل آسایش می‌دانند. امنیت برای حیات ضروری است اما حیات همراه با رفاه، عدالت، ارزشهای انسانی و معنوی؛ عدالت، نتیجه امنیت است. مقام معظم رهبری در جمع فرماندهان بسیج در این رابطه می‌فرمایند: «... بسیج سازندگی برکات داشته است. مگر ما نمی‌خواهیم امکانات کشور را به ابعاد زوایای این کشور که محرومند درست کانال‌کشی کنیم؟ این، یکی از بهترین و امین‌ترین کانالهاست. این را در ردیف کارهای دیگر نمی‌شود قرار داد. این کار خیلی مهم است. من بر مسئله بسیج سازندگی تأکید می‌کنم» (امام خامنه‌ای، ۸۴/۶/۲).

امنیت اجتماعی، آرامش و آسودگی خاطری است که هر جامعه باید برای اعضای خود ایجاد نماید. در واقع، امنیت اجتماعی، حامی افراد در برابر مخاطرات مختلف (فقر، بیکاری، محرومیت، بهداشت و...) است. بسیج با برنامه‌های سازندگی، مردم و علاقه‌مندان را در وسط میدان خدمت‌رسانی نگه داشته است. عملکرد بسیج (عبدالملکی، ۱۳۹۰: ۱۹۰-۱۸۷) در موارد زیرگویای این واقعیت است:

ردیف	عرصه‌ها	فعالیتها	عملکرد سال ۸۸-۸۶ (نفر ساعت)
۱	عمران و آبادانی روستایی بهسازی مدارس، مساجد، خانه‌سازی برای محرومان	بازسازی مدارس و اماکن عمومی... احداث جاده، پل، معابر... ساخت کارگاه...	۱۲۳۷۵۷۸۱
۲	منابع طبیعی و کشاورزی	اجرای طرحهای حصارکشی... حفاظت از منابع... حفظ محیط‌زیست... جنگل‌کاری...	۵۶۵۵۷۷۴
۳	آموزش فنی و حرفه‌ای سوادآموزی	آموزش باغبانی، گلخانه، کشاورزی... صنایع دستی مهارت‌ها، تعمیرات...	۱۷۶۹۸۸۴۳

ردیف	عرصه‌ها	فعالیتها	عملکرد سال ۸۸-۸۶ (نفر ساعت)
۴	خدمات اجتماعی و بهداشت و درمان	اجرای طرح واکسیناسیون اعزام تیمهای پزشکی استقرار بیمارستان صحرائی کنترل بیماری احشام و دام... حمایت از اقشار آسیب‌پذیر و نیکوکاری	۸۸۹۶۰۷۲
۵	گروه‌های جهادی دانشجویی و سایر	فعالیت‌های پزشکان، طلاب و دانشجویان در مناطق محروم	۱۰۵۹۸۱۲۳

آمار فعالیتها (نفر ساعت فعالیت) در یک دهه عمر بسیج سازندگی تا سال ۸۸ (۹۸۵۹۵۶۴۶ نفر ساعت) و تا سال ۹۰ (۱۷۰۲۸۰۸۱۵ نفر ساعت) بوده است (عبدالملکی، ۱۳۹۰: ۱۹۲).

سال	عملکرد- نفر ساعت
۱۳۷۹	۱,۹۱۶,۳۸۱
۱۳۸۰	۲,۸۰۷,۱۵۳
۱۳۸۱	۳,۱۵۲,۳۹۸
۱۳۸۲	۳,۹۶۰,۸۵۶
۱۳۸۳	۵,۸۱۸,۱۱۴
۱۳۸۴	۳,۷۴۵,۲۸۰
۱۳۸۵	۱۰,۱۸۸,۳۶۸
۱۳۸۶	۱۶,۲۴۲,۶۸۵
۱۳۸۷	۲۲,۵۶۵,۷۷۱
۱۳۸۸	۲۸,۵۹۵,۶۴۶
۱۳۸۹	۳۳,۷۰۰,۵۶۳
۱۳۹۰	۳۷,۹۸۴,۶۰۶
جمع	۱۷۰,۲۸۰,۸۱۵

امنیت ملی، عبارت است از عمل یا پیامد ناشی از رخدادهایی که شرایط یکسان برای ساکنان یک کشور را به صورت جدی و طی یک دوره به نسبت کوتاه به چالش

فراخوانده‌اند. تهدید ممکن است رفتار بازیگران حکومت را به شدت محدود کند و آنها را در تنگنا قرار دهد (افتخاری، ۱۳۸۱: ۴۹).

اهداف اصلی در امنیت ملی شامل رفاه مردم، ثبات سیاسی، حفظ حقوق و ارزشهای ملی و فراغت نسبت به تهدیدات می‌شود. امنیت، مفهومی نسبی است و می‌تواند از یک گروه تا گروه دیگر، معانی متفاوتی داشته باشد؛ از این رو می‌تواند دارای مصادیق متفاوتی باشد: امنیت اخلاقی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، مالی و اقتصادی، فیزیکی و جسمی و...

بسیج با دو ویژگی «گسترده‌گی مردمی» و «حضور پیوسته» شامل منابع نیروی انسانی، امکانات و خدماتی که یک کشور می‌تواند برای افزودن به قابلیت‌های موجود مورد استفاده قرار دهد (محمدنژاد و نوروزی، ۱۳۸۷: ۲۴۰) می‌تواند در ارائه کارکردهای نرم‌افزارانه در تولید امنیت نرم و توسعه آن در زیرساخت‌های فکری و اجتماعی جامعه مؤثر واقع شود. گسترده‌گی مردمی بسیج می‌تواند نوعی سازماندهی در نیروهای اجتماعی و ایجاد انگیزش در آنها به وجود آورد که خود در زمره شاخصهای مؤثر در قدرت نرم به شمار می‌آید (متقی به نقل از زمانی، ۱۳۸۷: ۴۶).

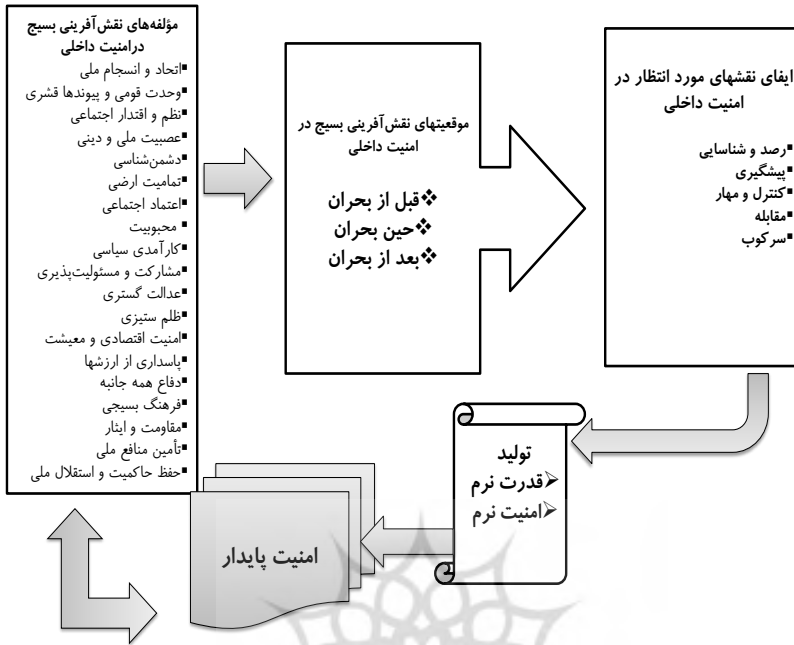
حضور گسترده مردمی در صحنه‌های انقلاب از کانال بسیج می‌تواند در سطح امنیت داخلی، دیگر کارکرد نرم‌افزارانه بسیج باشد که طیفی مختلف از کارکردها را در برگیرد که عبارتند از:

۱. بسیج و مدیریت بحرانهای داخلی
۲. بسیج در مدیریت تهدیدهای نرم
۳. بسیج در رسانه‌ها و مشارکت در دیپلماسی عمومی
۴. بسیج و هم‌افزایی در امنیت نرم داخلی (زمانی، ۱۳۸۷: ۴۸)

این نقش‌آفرینی بسیج در افزایش قدرت ملی^۱ به معنای «مجموعه‌ای از نیروهای مادی و معنوی یک ملت است که ناشی از منابع موجود سیاسی، اجتماعی، علم و فناوری برای نیل به اهداف و منافع ملی کاربرد دارد» (محمدنژاد، ۱۳۸۷: ۲۱۸) به تولید قدرت و امنیت نرم برای امنیت پایدار، به‌ویژه در امنیت داخلی و در مقابله با مراحل مختلف تهدید نرم که در قواره بحرانهای امنیتی^۲ ممکن است روی دهد، معنی می‌یابد که در مدل و پیوستار زیر قابل ترسیم است:

1. National Power

۲. نسبت و رابطه این مدل با فعالیتهای سازندگی بسیج از آن روست که در سالیان اخیر و پس از سیاستهای تعدیل اقتصادی، بسیاری از بحرانهای صنفی و شهری (از جمله حواشی تهران و اسلامشهر، اعتراضات کارگری، قاچاق در مناطق مرزی و...) در جامعه ایران ریشه در عوامل اقتصادی و معیشتی داشته است؛ از این رو بسیج با محوریت‌زدایی، توسعه کارآفرینی، رشد اشتغال، توزیع امکانات و خدمات و... می‌تواند بحرانهایی که به دلیل عمدتاً اقتصادی بوده اما رنگ و بومی قومی و صنفی به خود گرفته است را مدیریت و مهار نماید.

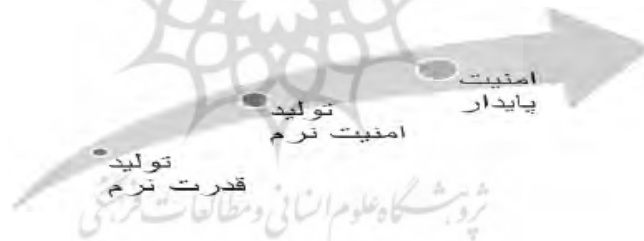
بی‌شک اثربخشی فعالیتهای بسیج در راستای امنیت پایدار بر تأمین امنیت داخلی برای تولید قدرت درون‌زایی ملی و بسیج منابع برای تحقق منافع ملی در سطح بین‌المللی است. در این مفهوم، منافع ملی عبارت است از هدف بنیادین و شاخص‌گایی که برای تصمیم‌گیرندگان یک کشور در راستای تعیین هدفها و سیاستهای ملی، تنظیم دکترین و استراتژی ملی به مثابه یک راهنماست. منافع ملی، برداشتی بسیار کلی از عناصری است که حیاتی‌ترین نیازهای کشور را تشکیل می‌دهند. از مصادیق منافع ملی می‌توان موارد زیر را نام برد:

۱. حفظ جان مردم
۲. حفظ استقلال و تمامیت ارضی کشور
۳. تأمین امنیت نظامی
۴. تأمین امنیت اقتصادی
۵. کسب پرستیژ یا اعتبار ملی (محمدنژاد و نوروزی، ۱۳۸۷: ۲۴۲)

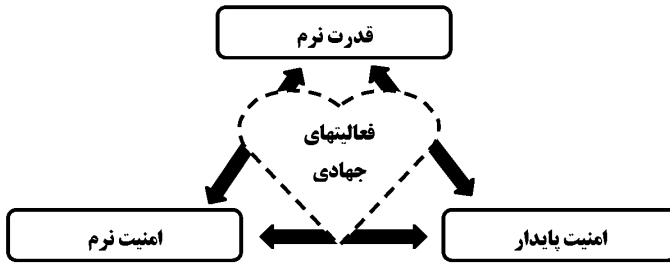
نتیجه‌گیری

در جمع‌بندی و نتیجه‌گیری این بحث می‌توان گفت، فعالیت‌های بسیج سازندگی در تقویت و عمق بخشی به امنیت پایدار (داخلی و خارجی) اثری فرایندی و تعاملی دارد. بسیج سازندگی در سالیان اخیر، به دور از رقابتها و کش‌وقوسهای جریان‌های سیاسی در توزیع امکانات کشور و سهم‌خواهی‌های گروهی، به مدد مشارکت فعال اقشار مختلف بسیجیان و جوانان، با فرهنگ و تفکر جهادی، ارزشهای اولیه انقلاب را یک بار دیگر در افکار عمومی جامعه در قالب «طرح‌های هجرت سازندگی» بازتولید کرده و به عنوان پلی بین حاکمیت اسلامی و آحاد مردم محروم به مقابله با فقر و محرومیت پرداخته است؛ به طوری که مقام معظم رهبری در جمع فرماندهان بسیج در تاریخ ۸۴/۶/۲ در این رابطه می‌فرمایند: «... بسیج سازندگی برکات داشته است... این را در ردیف کارهای دیگر نمی‌شود قرار داد. این کار خیلی مهم است. من بر مسئله بسیج سازندگی تأکید می‌کنم».

این فرایند در مسیر کلی، به تولید قدرت نرم نظام اسلامی و سپس به تولید امنیت نرم کمک کرده است و مطابق مدل زیر در برآیند کلی به تولید و تقویت امنیت پایدار، به‌ویژه در مناطق مرزی و دورافتاده و محروم منجر شده است.

ارزیابی‌ها نشان می‌دهد این فرایند خطی و تک بعدی نیست بلکه چند بعدی است و در یک چرخه تعاملی و ترکیبی (همان‌طور که در طرح زیر ملاحظه می‌شود) امنیت پایدار، قدرت نرم و امنیت نرم را تقویت و تحکیم می‌نماید. هم‌افزایی این سه مفهوم، ثبات نسبی را در نظام اجتماعی تضمین می‌کند. در سالیان اخیر، غلبه زود هنگام و قاطع نظام بر بسیاری از فتنه‌های داخلی و ماجراجویی‌های خارجی - با کمترین هزینه ممکن - این مهم را به اثبات می‌رساند که فرهنگ و تفکر جهادی، هنوز منبعی بی‌بدیل در تولید قدرت نرم برای برقراری امنیت پایدار محسوب می‌شود؛ یعنی امنیت همه‌جانبه، چند بعدی و مبتنی بر مشارکت و توان مردم.

قلب این فرایند را فعالتهای سازندگی-جهادی و معطوف به رفع مشکلات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی تشکیل می‌دهد. مهم‌ترین شناسه این فرایند در فرهنگ و تفکر بسیجی احیای «مدیریت جهادی»^۱ است که از ویژگی‌های منحصر به فردی، شامل «مسئولیت‌پذیری، پرکاری، سختکوشی، احساس رضایت از خدمات‌رسانی به مردم، رعایت شئون اسلامی، اخلاق و رفتار همراه با اخلاص» برخوردار است (فیروزآبادی، ۱۳۹۰: ۴۱).

در نهایت، همان‌طور که بیان شد، امنیت پایدار چند بعدی و چند لایه است؛ از این رو با معبود فعالیت‌هایی در حوزه اقتصاد و دفاع و آمادگی مقابله با بحرانهای پیش رو، ضمانت‌پذیری ندارد. «تضمین‌پذیری امنیت پایدار» مستلزم تزریق روحیه جهادی و منش بسیجی به تمام حوزه‌های زیست اجتماعی است که با عنوان «فرهنگ جهادی» از آن نام می‌بریم و در مدل زیر خلاصه می‌شود:

۱. مدیریتی که ارتقای روحیه ملی را با روح معنویت‌خواهی، دینداری و شور انقلابی همزمان معنی می‌کند، و در ارتقای اثربخشی حوزه فعالیت خود بر مواردی مانند تمرکز بر نیروی انسانی، ارزشهای دینی و تعهد اجتماعی، اقبال آسیب‌پذیر و اولویت‌بندی به نفع محرومان، مشارکت‌پذیری عمومی و آمادگی پاسخگویی به شرایط بحران تاکید می‌نماید.

فرهنگ جهاد در تفکر انقلابی و بسیجی، خمیرمایه دینی و عبادی دارد و می‌تواند به درونزایی قدرت اقتصادی و اجتماعی منجر شود. درونزایی قدرت به مشروعیت نظام اجتماعی کمک می‌کند و نظام اجتماعی مشروع به توسعه رضایتمندی اجتماعی، اعتماد اجتماعی و مقبولیت که اساس امنیت پایدار است، منابع ملی را به نفع اهداف اجتماعی و منافع جمعی ادراک و سازمان می‌دهد.

پیشنهاد و راهکار

۱. در وضعیت کنونی در کشور ما نه کمبود و فقدان منابع و امکانات بلکه مشکل مدیریت و فهم اجتماعی از مؤلفه‌های اقتصادی و امنیتی است که آسیب‌هایی را به بار می‌آورد؛ از این رو لازم است با فراهم‌سازی امکان تکررگرای مشارکت و پافشاری بر اصول فرهنگ جهادی، زمینه و بستر را برای آزمون و باروری مدیریت جهادی در عرصه‌های اجتماعی فراهم نمود تا این ایده به عنوان یک نظریه منسجم به منصفه ظهور برسد.
۲. قابلیت‌های بسیج در برقراری و استقرار امنیت تنها سخت افزاری و برای بعد از بحران نیست بلکه بسیج نیروی پیشگیری و از نظر زمانی برای قبل از بحران است و باید بتوان با رویکرد ایجابی از قابلیت‌های بسیج به عنوان یک مقوله زیرساختی در حذف و کنترل متغیرهای بحران‌زا استفاده کرد که در بستر توسعه همه‌جانبه و پایدار معنی دارد و این تجربه در سابقه بسیج سازندگی به خوبی ترسیم شده است و می‌تواند بیش از پیش توسعه یابد.
۳. توسعه درک اجتماعی از مسائل و مشکلات اقتصادی و محرومیت مناطق دورافتاده، مرزی، حاشیه‌نشینی و... می‌تواند به امنیت‌زدایی از مسائل جاری و حل آن با کمک نیروهای مردمی و توان داوطلبی جوانان در قالب بسیج سازندگی و مدیریت جهادی بینجامد.

منابع

۱. قرآن کریم؛ ترجمه مکارم شیرازی
۲. امام خمینی (ره)؛ صحیفه امام، جلد ۱۶ و ۲۱
۳. امام خامنه‌ای؛ مجموعه بیانات و سخنرانی‌ها، ۸۵/۸/۱۷ و ۸۲/۳/۱۴ و ۸۲/۲/۲۲ و ۸۴/۶/۲
۴. اسماعیلی، محسن (۱۳۹۱)؛ مردم‌سالاری دینی و امنیت پایدار، فصلنامه آفاق امنیت، سال پنجم، شماره ۱۴ بهار، تهران، دانشگاه امام حسین (ع)، دانشکده و پژوهشکده پیامبر اعظم (ص)
۵. اله‌بداشتی، حمیدرضا (۱۳۹۱)؛ تأثیر فعالیت‌های بسیج سازندگی بر تقویت امنیت نرم جمهوری اسلامی ایران (مطالعه موردی استان قزوین)، دانشگاه امام حسین (ع)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد
۶. افتخاری، اصغر (۱۳۸۱)؛ مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی در آثار ریچارد شرز و...، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی
۷. افتخاری، اصغر (۱۳۸۴)؛ استراتژی امنیت ملی در جمهوری اسلامی ایران، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
۸. بوزان، باری (۱۳۷۸)؛ مردم، دولت‌ها و هراس، ترجمه مجتبی عطارزاده، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی
۹. بوزان، باری و دیگران (۱۳۸۶)؛ چارچوبی تازه برای تحلیل امنیت، ترجمه علیرضا طیب، تهران، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی
۱۰. خاکپور، عباس (۱۳۸۹)؛ بررسی عوامل انگیزشی بسیجیان شرکت‌کننده در طرح هجرت بسیج سازندگی استان همدان، دفتر مطالعات و تحقیقات سپاه همدان
۱۱. خاکسار، عبدالحمید (۱۳۸۸)؛ حکومت، فرد و امنیت، تهران، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی
۱۲. خطیبی، اعظم (۱۳۸۸)؛ نقش بسیجیان در سازندگی و توسعه ملی، فصلنامه مطالعات و تحقیقات بسیج، سال دوازدهم، شماره ۴۵، پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج
۱۳. جعفرزاده، منصور (۱۳۹۱)؛ امنیت پایدار در مکتب امام خمینی (ره)، چکیده مقالات همایش امنیت پایدار، تهران، دانشگاه امام حسین (ع)
۱۴. سازمان بسیج سازندگی (۱۳۸۷)؛ گزارش بسیج سازندگی در یک نگاه، معاونت طرح و برنامه سازمان بسیج سازندگی
۱۵. رفیعی، فرشاد و منصور صباغ گل و رعنا ابراهیمی (۱۳۸۷)؛ مقاله نقش سازمان‌های مردم‌نهاد در توسعه امنیت اجتماعی، مجموعه مقالات همایش پلیس و امنیت اجتماعی، زنجان، فرماندهی انتظامی استان زنجان
۱۶. روشن، علی‌اصغر و همکاران (۱۳۹۱)؛ بررسی تهدیدات محیطی دهه آینده بر امنیت انسانی، مطالعه موردی پدیده خشکسالی، چکیده مقالات همایش امنیت پایدار، تهران، دانشگاه امام حسین (ع)
۱۷. عاشوری، داریوش (۱۳۸۷)؛ دانشنامه سیاسی، تهران، نشر مروارید

۱۸. عبدالملکی، هادی و حسین دهقانپور (۱۳۸۱)؛ **بررسی توقعات و انتظارات مردم و بسیجیان از بسیج**، سازمان تحقیقات و مطالعات بسیج، مرکز مطالعات ارتش بیست میلیونی
۱۹. عبدالملکی، هادی (۱۳۹۰)؛ **سیمای جهانی سازندگی و اوقات فراغت جوانان**، مطالعه تطبیقی فعالیتهای سازندگی جوانان در ایران و جهان، تهران، آتی نگر
۲۰. علی بابایی، غلام رضا و بهمن آقایی (۱۳۶۵)؛ **فرهنگ علوم سیاسی**، تهران، انتشارات ویس
۲۱. علایی، حسین (۱۳۹۱)؛ **امنیت پایدار در سند چشم‌انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران**، فصلنامه آفاق امنیت، سال پنجم، شماره ۱۵، تهران، دانشگاه امام حسین (ع)، دانشکده و پژوهشکده پیامبر اعظم (ص)
۲۲. عمید، حسن (۱۳۶۳)؛ **فرهنگ لغت فارسی**، تهران، انتشارات امیرکبیر
۲۳. فیروزآبادی، سیدحسن (۱۳۹۰)؛ **از جهاد تا جهاد**، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی
۲۴. فیروزآبادی، سیدحسن (۱۳۹۱)؛ **امنیت پایدار با رویکرد عزت فرد و جامعه در مکتب اسلام ناب محمدی**، چکیده مقالات همایش امنیت پایدار، تهران، دانشگاه امام حسین (ع)
۲۵. قلی‌زاده، سیدابراهیم (۱۳۹۱)؛ **توسعه همه‌جانبه برای مقابله با جنگ نرم قومی دشمن**، چکیده مقالات همایش امنیت پایدار، تهران، دانشگاه امام حسین (ع)
۲۶. گیدنز، آنتونی (۱۳۷۴)؛ **مبانی جامعه‌شناسی**، ترجمه منوچهر صبوری، تهران، نشر نی
۲۷. صدیق سروستانی، رحمت الله (۱۳۷۵)؛ **حاشیه‌نشینی و امنیت**، مجموعه مقالات همایش توسعه و امنیت عمومی، جلد ۲، معاونت امنیتی و انتظامی وزارت کشور
۲۸. صوفی‌وند، میرعباس (۱۳۸۹)؛ **نقش سازمانهای مردم نهاد در توسعه امنیت اجتماعی**، پایگاه خبری نیروی انتظامی، کد گزارش ۱۷۳۵
۲۹. محمد رفیعی، سیدکمال (۱۳۹۱)؛ **مبانی و سازوکارهای حقوقی امنیت پایدار**، چکیده مقالات همایش امنیت پایدار، تهران، دانشگاه امام حسین (ع)
۳۰. محمدنژاد، میرعلی و محمدتقی نوروزی (۱۳۸۷)؛ **فرهنگ استراتژی**، تهران، انتشارات سنا
۳۱. نجفی، محمدرضا (۱۳۹۰)؛ **بسیج و توسعه توانمندی‌های امنیتی**، فصلنامه مطالعات دفاعی و امنیتی، سال هفدهم، شماره ۶۲
۳۲. نویدینیا، منیژه (۱۳۸۱)؛ **معنا و ارکان جامعه‌شناسی امنیت**، فصلنامه مطالعات راهبردی، سال ششم، شماره ۱
۳۳. هدایتی، سیدحسام (۱۳۸۸)؛ **نقش بسیج سازندگی در توسعه ارزشهای اجتماعی**، مجموعه مقالات نقش بسیج سازندگی در توسعه پایدار، تهران، پژوهشکده مطالعات و تحقیقات بسیج